

PSIXODIAGNOSTIKA FANINING RIVOJLANISH TARIXI

Du`ysenbaeva Nilufar

*Berdaq nomidagi Qoraqalpoq Davlat Universiteti,
Chimboy fakulteti talabasi*

Annotatsiya: Psixodiagnostika fani boy va rivojlanib borayotgan tarixga ega bo'lib, uning ildizlari falsafa, tibbiyot va pedagogikaga bog'liq. Ushbu maqolada XIX asrning dastlabki boshlanishidan boshlab tan olingan ilmiy intizom sifatidagi hozirgi maqomigacha bo'lgan sohadagi asosiy o'zgarishlar ko'rib chiqiladi. Psixodiagnostika fanining rivojlanishi Frensis Galton, Vilgelm Vundt va Hermann Rorschach kabi kashshoflarning katta hissasi bilan belgilandi. Ushbu dastlabki tadqiqotchilar zamonaviy psixometriyaga asos solgan birinchi standartlashtirilgan testlar va baholash usullarini ishlab chiqdilar. 20-asrda psixodiagnostika fani jadal rivojlanishda davom etdi, yangi baholash usullari, statistik usullar va nazariy asoslarni ishlab chiqdi. Bu soha, shuningdek, klinik sharoitlardan ta'lim, kasbiy va sud-tibbiy holatlarga qadar qo'llanish doirasini kengaytirdi. Bugungi kunda psixodiagnostika fani inson xatti-harakatlarini tushunish va baholash uchun muhim vositadir. U odamlarga o'z hayoti haqida ongli qarorlar qabul qilishda yordam berish va psixologik muammolar uchun samarali choralarni ishlab chiqish uchun keng doiradagi sharoitlarda qo'llaniladi.

Kalit so'zlar: Psixodiagnostika, tarix, psixometriya, baholash, test, Frensis Galton, Vilgelm Vundt, Hermann Rorschach

ASOSIY QISM: Shaxs hususiyatlarini kuzatish, o'lchash va aniqlash ya'ni tashxislash uchun Psixodiagnostikani metod va usullari va bilimlarini chuqur egallash orqali amalga oshirish mumkin. Ammo bundan oldin ushbu fan qanday vujudga kelgani va uning rivojlanishiga kimlar hissa qo'shigani, uning tarixini bilish maqsadga muvofiqdir. Diagnostika so'zi grekcha dia – o'zaro, orqali va gnosis-aniqlash (tashxis) so'zlaridan olingan bo'lib, diagnostikos- aniqlash usullari ma'nosini anglatadi. XX asrning 20- yillarida psixodiagnostika fan sifatida XIX asr ohirida eksperimental asosda vujudga keldi. Psixodiagnostikaning paydo bo'lishining asosiy sabablari aqli zaif va ruhiy kasalliklarni tashxislash va davolash ehtiyojidir. Aqli zaiflik masalalariga bag'ishlangan birinchi nashr Fransuz shifokori J.Eskiroлга tegishli bo'lib, u aqli zaiflik darajalarini farqlagan.

Dastlabki psixologik bilimlar qadimgi davlarda to'plana brogan va uni bir ko'rinishi sifatida ilmiy b'olmagan bir qator sohalar yuzaga kelgan:

Fiziognomiya-odamning yuz tuzilishiga qarab harakterini aniqlash.Boshqa ta'rifga ko'ra, fiziognomiya bu insonning yuzini idrok etish va "o'qish" orqali uning

xatti-harakatlarini belgilaydigan va hayotning individualligini aks ettiruvchi shaxsiy xususiyatlari to'g'risida ma'lumot olishga imkon beradigan bilim sohasi.

Frenologiya- asoschisi Frensiz Galton. ("Fren" aql) Odamni intellektual va psixologik holatini bosh chanog'iga qarab aytib beradi.

Xiromantiya-kaftdagi chiziq'larga qarab taqdirni aniqlaydigan yo'nalish. Grafalogiya-odam yozuviga qarab uni xarakteristikasini aniqlash.

Dermatoglifika-kaft va oyoq terisidagi naqsh belgilarini o'rganishga asoslangan soha.

Ammo bu kabi sohalar o'z ilmiy isbotini topmaganligi sabali keyinchalik rivojlanmay qolib ketgan.

"Psixodiagnostika" termini 1921-yilda psixiatr Rorshax tomonida kiritilgan bo'lib u o'zining bemorlarda shizofreniya darajasini aniqlash uchun "Rorshaxning siyoh dog'lari" metodikasini ishlab chiqdi. Psixodiagnostika atamasi psixologik tashxis qo'yish degan ma'noni anglatib, shaxsning ruhiy holati, to'liq biror-bir alohida xususiyati haqida xulosa chiqarishdir, bunda "tashxis" shaxsning taraqqiyot ko'rsatkichi va tavsifnomalarni birgalikda tahlil qilish asosida sinaluvchining holat va xususiyatlari haqidagi xulosalardan iborat. «Psixodiagnostika» atamasi Rorshaxning «Psixodiagnostika» asari chop etilishidan so'ng psixiatriyada qo'llanilgan bo'lib, u tez orada tibbiyotdan tashqarida ham keng miqyosda ommalasha boshladi. «Diagnoz», ya'ni «tashxis» esa shaxs rivojlanishidagi har qanday og'ishlarni, hattoki uning holat va xususiyatlarining konkret taraqqiyot darajasini aniqlash demakdir.

XIX asrning birinchi yarmida inson haqidagi empiric psixologik bilimlarni aniqlashda vrachlar katta ro'l o'ynadi. Vrach psixiatrlar Yevropa kasalxonalarida ruhiy kasallar va nevrozlarni doimiy kuzatib, o'z kuzatish natijalarini yozib boradilar va bu yozuvlar tahlil qilinadi. Bu vaqtda kuzatish, so'rovnoma, hujjatlarni tahlil qilish metodlari mavjud bo'lgan.

Eksperimental psixologiya asoschilaridan biri Alfred Binet edi. U bu fanning diqqat markazida oliy ruhiy jarayonlar bo'lishi kerak, deb hisoblagan. Binetning eng muhim ishi "Intellektning eksperimental tekshiruvi" edi. Binet, individual farqlarni o'rganish uchun natijalarning tarqalishi keng bo'lishi uchun eng murakkab aqliy jarayonlarni tanlash kerakligiga ishonch hosil qildi.

1905-yilda A.Binet Teodor Simon bilan birgalikda bolalarning aql-zakovatini o'lchash uchun mo'ljallangan va qiyinchilikning ortishiga qarab tartibga solingan 30 ta vazifadan iborat birinchi shkalani yaratdi. Keyinchalik, 1908 yilda takomillashtirilgan Binet-Simon shkalasi nashr etildi. Unda 59 ta test mavjud bo'lib, ular ma'lum yoshdagi bolalarning berilgan darajadan o'tgan foiziga ko'ra 3 yoshdan 13 yoshgacha bo'lgan guruhlarga ajratilgan.

A. Binet va uning eng yaqin hamkasblarining tadqiqotlari bilan bevosita aql bilan bog'liq bo'lmagan individual farqlarni o'lchaydiganlardan avval o'rnatilgan testlar seriyasini "tozalash" boshlandi. Shunday qilib, nazariy va empirik jihatdan aqliy tarbiyaning konturlari, ya'ni endi intellekt deb ataladi.

Binet o'z shkalasi haqida hech qanday illyuziyaga ega emas edi va, ehtimol, uning kamchiliklarini boshqalarga qaraganda yaxshiroq ko'rgan va tarozi aqlni o'lchashning avtomatik usuli emasligini doimo ta'kidlagan. O'lchov, deya ogohlantirdi u, aql-zakovatni alohida o'lchamaydi, balki aqlni maktabda olingan va atrof-muhitdan o'rgangan bilimlar bilan birga o'lchaydi. Binet sifat o'zgaruvchilari (masalan, test paytida bolaning qat'iyatliligi va e'tibori) muhimligini ta'kidladi. Afsuski, Binetning ko'pgina ogohlantirishlari boshqa olimlarning keyingi ishlarida e'tiborga olinmadi.

Binet-Simon testlari butun dunyo bo'ylab juda tez tarqaldi: ko'plab tarjimalar va moslashtirishlar, shu jumladan rus tilida nashr etilgan. Katta darajada, 20-asrning birinchi o'n yilliklarida aqlni sinovdan o'tkazish. Binet-Simon testlarining rivojlanishi bilan bog'liq. G'arbda psixologik test, keyinchalik esa psixologik baholash ko'rinishida paydo bo'lgan psixodiagnostikaning bir asrdan ko'proq rivojlanishi sodir bo'ldi. Qoida tariqasida, psixologiya fanining ushbu sohasini metodologik tushunishdan tashqarida. Uzoq vaqt davomida psixologik testda empirizm va pozitivizmning hukmronligi nafaqat uning tor qo'llaniladigan tabiati haqidagi qarashlarning shakllanishiga, balki psixologik o'lchovlar nazariyasi va amaliyotini ajratishga, differensial psixologiyaning izolyatsiyasiga ham yordam berdi. Individual psixologik farqlar haqidagi fan bo'lish. Psixodiagnostikaning rivojlanishi uchun psixodiagnostika usulining o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash va ochib berish katta uslubiy ahamiyatga ega bo'lib, u psixologiya uchun an'anaviy bo'lgan eksperimental va eksperimental tadqiqot usullari bilan bir qatorda tadqiqot tizimi va tadqiqot tizimi haqida g'oyalarni shakllantirishni mantiqiy yakunlaydi.

Keyinchalik psixodiagnostikada yangi metodlar yaratilishi bilan birga birlashtirilgan ya'ni kombinatsiyalangan testlar qo'llanila boshlandi. Bunga misol qilib D.Veksler ning subtestlarini aytish mumkin. Rus psixologiyasida diagnostic metodlardan foydalanishni ikki bosqichga ajratish mumkin. Birinchi bosqich XX asrning 20-yillaridan 30-yillar o'rtasigacha bo'lgan davr. Ushbu davrda pedagogikda test metodlari keng tarqaldi. Bunga bog'liq ravishda pedalogiya bola haqidagi fan rivojlandi. Mazkur fanning predmeti- bolalar hayotini o'rganish, bolalar psixikasida kasalliklar ko'rinishlarini aniqlashdir. Ushbu davrda L.S.Vigotskiy shaxs psixik taraqqiyoti xususiyatlarini o'rganishga muhim hissa qo'shdi, u shaxs shakllanishida ta'lim va tarbiyani yetakchi ro'l o'ynashini ta'kidlab o'tgan.

Fan rivojlanishining ikkinchi bosqichi 50-60 yillarga to'g'ri keladi. Ushbu bosqichda aqliy taraqqiyotni o'rganishga urg'u berilgan bo'lib, bunga misol tariqasida A.A.Lyubinskaya o'z tadqiqotlarida nutq va uning funksiyalarining rivojlanish

hususiyatlarini o'rgangan. D.B.Elkonin boshchiligida nutqning rivojlanish bosqichi, va bog'cha yoshidagi bolalarda o'yinning yetakchi faoliyat turi sifatidagi ro'li aniqlangan. Rus psixolog tadqiqotchilari tomonidan ishlab chiqilgan aqliy taraqqiyotni sifatliy tahlil qilish metodologiyasi qator vazifalarni hal qilishga o'z hissasini qo'shdi va ko'pgina tadqiqotlarda o'z ifodasini topdi.

Rus olimlarining psixodiagnostika haqida bir qancha qarashlari bo'lgan shular jumlasidan, K.K.Platonov psixologik diagnostikani psixik hodisalarning xossa va hususiyatlarini o'rganadigan fan deya qaragan, K.N.Gurichev insonlarni psixologik va psixofiziologik belgilari bo'yicha ajratish, tavsiflash to'g'risidagi fan deya qaragan bo'lsa, V.V.Stolin, A.G.Shmelev psixodiagnostikani psixologik diagnoz qo'yish haqidagi fan deya bilishgan.

XULOSA: Mazkur fanning rivojlanish bosqichida yuzaga kelgan olimlarning qarashlari bir biridan farq qiladi, keyinchalik bu qarashlarning ayrimlari o'z ilmiy ifodasini topgan, ayrimlari esa yo'q. Psixodiagnostika faniga nisbatan turlicha fikr va qarashlar mavjud bo'lganligiga qaramay, uning asosiy tushunchasi "psixologik diagnoz" tashxis qo'yish degan ma'noni anglatadi va u shaxs xulq-atvoridagi turli psixologik hususiyatlarini ayni paytdagi holatiga baho berish, va oldindan bashorat qilish ya'ni prognoz qilishdan iboratdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Z.Nishanova, Z.Qurbanova, S.Abdiyev "PSIXODIAGNOSTIKA VA EKSPERIMENTAL PSIXOLOGIYA" "TAFAKKUR BO'STONI" Toshkent 2011
2. Laziz Yarashovich Olimov "UMUMIY PSIXODIAGNOSTIKA" darslik Buxoro-2020;
3. Jalilova S.X, G'ayibova N.A, "UMUMIY PSIXODIAGNOSTIKA" Toshkent, "Fan va texnologiya" – 2018;
4. <https://ru.wikipedia.org/wiki/Психодиагностика>